

Іван ВОРОТНЯК**ЧОЛОВІЧІ ПЕРСОНАЖІ ВІНЛАНДСЬКИХ САГ
У КОНТЕКСТІ ПОШИРЕННЯ ХРИСТІЯНСТВА НА ТЕРЕНІ
ІСЛАНДІЇ ТА ГРЕНЛАНДІЇ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ**

Дана стаття присвячена аналізу і характеристиці чоловічих персонажів, представлених у вінландських сагах. На основі аналізу "Саги про гренландців", "Саги про Ейріка Рудого" автор висвітлює процес проникнення і поширення ідей християнства в середовищі гренландських норманів. Зазначається, що саги, як і інші старовинні фольклорні твори скандинавів, виникли і тривалий час побутували в язичницькому середовищі, однак записували та піддавали їх літературній обробці вже в часи прийняття християнства. Зберігаючи загальну канву цих самобутніх оповідань, переписувачі текстів не могли залишатися байдужими до існуючого у них варварського духовно-світоглядного пласту і вважали своїм обов'язком осмислити його, знайти йому пояснення і навіть вибачення. Саги, що розповідають переважно про язичницькі часи, записувалися, а більші пізні й створювалися християнами у XIII-XIV ст., при цьому нерідко ченцями. Тому християнські репліки-вставки, що пояснюють стан віри в "епоху саг", є досить характерними для даного жанру давньоісландської літератури.

Зазвичай вважається, що світ саги – це в першу чергу світ чоловіків. Саме розповіді про їхню діяльність, звичаю, описи їхніх характерів, їхні портрети наповнюють тексти саг. Власне процес поширення християнства в гренландських поселеннях норманів, боротьба старої язичницької і нової – християнської традицій знайшов яскраве втілення в чоловічих образах т. зв. "вінландських саг".

Представлені в текстах чоловічі персонажі є яскравим втіленням пропагування ідей нової релігії. Центральне місце в джерелах відведене лідеру ісландських колоністів та його родині. Сам Ейрік Торвальдссон виступає як харизматичний лідер, який не лише

зміг відкрити нову землю, придатну для освоєння, але й зумів переконати частину ісландців приєднатися до нього, організувати побут колоністів на нововідкритій землі. В подальшому, як свідчать саги, він користується беззаперечним авторитетом серед мешканців Браттахліду. Разом з тим цей персонаж уособлює частину консервативно налаштованих гренландців, які не бажали долучатися до тайнств нової віри. На нашу думку, дані сюжети в обох сагах є цілком достовірними, оскільки з тих же саг відомо, що переселенських рух до Гренландії розпочався до того як християнство набуло статусу нової релігії в Ісландії. Цілком зрозуміло, що сповідуючи більшу частину свого життя, язичництво, Ейрік і частина колоністів старшого покоління скептично сприйняли появу християнства. Натомість один з його синів – Лейв Ейрікссон, змальовується як активний провідник християнства, його діяльність часто трактують саме як місіонерську. В аналізованих джерелах спостерігається цікава тенденція, чи точніше вікова дихотомія: у той час як представники старшого покоління виступають активними противниками християнства (Ейрік Рудий, Торхалль Мисливець), то молоді гренландці троє синів Ейріка змальовуються як християни (Лейв, Торстейн і Торвальд Ейрікссони), те ж саме стосується ісландця Тофінна Карлсєвні. Очевидно, що в такий спосіб християнські переписувачі саг прагнули продемонструвати, що язичництво як стара релігія, втрачає свої позиції, поступаючись місцем новій релігії – християнству.

Ключові слова: вікінги, Ісландія, Гренландія, вінландські саги, язичництво, християнство, чоловічі персонажі.

Іван ВОРОТНЯК

**МУЖСКИЕ ПЕРСОНАЖИ ВИНЛАНДСКИХ САГ
В КОНТЕКСТЕ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ХРИСТИАНСТВА
НА ТЕРРИТОРИИ ИСЛАНДИИ И ГРЕНЛАНДИИ
В ЭПОХУ СРЕДНЕВЕКОВЬЯ**

Данная статья посвящена анализу и характеристике мужских персонажей, представленных в винландских сагах. На основе ана-

лиза “саги о гренландцах” и “саги об Эйрике Рыжем” автор освещает процесс проникновения и распространения идей христианства в среде гренландских норманнов. Отмечается, что саги, как и другие старинные фольклорные произведения скандинавов, возникли и длительное время бытовали в языческой среде, однако записывали и подвергали их литературной обработке уже во времена принятия христианства. Сохраняя общую канву этих самобытных рассказов, переписчики текстов не могли оставаться равнодушными к существующему в них варварскому духовно-мировоззренческому началу и считали своим долгом осмыслить его, найти ему объяснение и даже извинения. Саги, рассказывающие преимущественно о языческих временах, записывались, а более поздние и создавались христианами в XIII-XIV вв., при этом нередко монахами. Поэтому христианские реплики-вставки, объясняют состояние веры в “эпоху саг”, являются достаточно характерными для данного жанра древнеисландской литературы.

Обычно считается, что мир саги – это в первую очередь мир мужчин. Именно рассказы об их деятельности, доблести, описания их характеров, их портреты наполняют тексты саг. Собственно процесс распространения христианства в гренландских поселениях норманнов, борьба старой языческой и новой - христианской традиций нашел яркое воплощение в мужских образах “винландских саг”.

Представленные в текстах мужские персонажи являются ярким воплощением пропаганды идей новой религии. Центральное место в источниках отведено лидеру исландских колонистов и его семье. Сам Эйрик Торвальдссон выступает как харизматичный лидер, который не только смог открыть новую землю, пригодную для освоения, но и сумел убедить часть исландцев присоединиться к нему, организовать быт колонистов на новооткрытой земле. В дальнейшем, как свидетельствуют саги, он пользуется безоговорочным авторитетом среди жителей Браттахлида. Этот персонаж олицетворяет часть консервативно настроенных гренландцев, не желавших принимать новую веру. По нашему мнению,

данные сюжеты в обеих сагах являются вполне достоверными, поскольку из тех источников известно, что переселенческое движение к Гренландии началось до того как христианство получило статус новой религии в Исландии. вполне понятно, что исповедуя большую часть своей жизни, язычество, Эйрик и часть колонистов старшего поколения скептически восприняли появление христианства. Зато один из его сыновей - Лейв Эйрикссон, изображается как активный проповедник христианства, его деятельность часто трактуют именно как миссионерскую. В анализируемых источниках наблюдается интересная тенденция, точнее возрастная дихотомия: в то время как представители старшего поколения выступают активными противниками христианства (Эйрик Рыжий, Торхалль Охотник), то молодые гренландцы – трое сыновей Эйрика изображаются как христиане (Лейв, Торстейн и Торвальд Эйрикссоны), то же касается исландца Тофинна Карлсевича. Очевидно, что таким образом христианские переписчики саг стремились продемонстрировать, что язычество как старая религия теряет свои позиции, уступая место новой религии – христианству.

Ключевые слова: викинги, Исландия, Гренландия, винландские саги, язычество, христианство, мужские персонажи.

Ivan VOROTNYAK

MALE CHARACTERS OF VINLAND SAGAS IN THE CONTEXT OF CHRISTIANITY SPREADING ON THE TERRITORY OF ICELAND AND GREENLAND IN MIDDLE AGES

This article focuses on the analysis and characterization of male characters represented in Vinland sagas. Based on the analysis of "Saga of the Greenlanders", "Saga of Erik the Red" the author highlights the process of penetration and spreading ideas of Christianity among Greenland Normans. It is noted that sagas as well as other ancient Scandinavian folklore works long existed in pagan environment, but were recorded and underwent literary processing as early as at the time of Christianity adoption. Keeping the general outline of the original stories,

texts copyists could not remain indifferent to their barbaric spiritual and philosophical stratum and considered it their duty to understand it, to find an explanation and even apology to it. Sagas, mainly dealing with pagan times, were recorded, and later ones were created by Christians in the XIII-XIV centuries, more often by monks. Therefore, Christian replica-insertions explaining the state of faith in “the era of sagas”, are fairly typical for this genre of ancient Icelandic literature.

It is generally believed that the world of saga is primarily a world of men. These are the stories about their activities, victories, descriptions of their characters, their portraits that fill sagas texts. Actually the process of Christianity spreading in the Greenland Norman settlements, fighting of the old pagan and new Christian traditions found vivid expression in the male images of the so-called “Vinland sagas”.

Vinland sagas underwent many different changes, most of which are difficult to detect now. Oral forms of sagas, in fact, are impossible to trace and therefore it is unknown how many such forms existed. Oral compositions of these stories appeared during Christianity spreading in the North Atlantic, so that religious plots appeared not later than at the time of their written fixation. The first known manuscript of sagas appeared in the XIV century, that is about four centuries after the spread of Christianity in the Scandinavian region.

The topic of conversion to Christianity is clearly seen in both sagas. The authors made Greenland a theater of conflicts on religious ground, thus highlighting the transition from paganism to Christianity. In the works there is no attempt to comprehend colonization of Greenland in the terms of providence of pagan deities, as it was explained, for example, by the first Christian missionary activity of the first Christian Kings Olaf Truggvason and Olaf Haraldsson.

However, saga texts show that paganism did not disappear immediately with the advent of Christianity; it was not an easy thing for people with hot blood. But Christianity has gained considerable popularity in Greenland. There is a sufficient number of instructive examples to prove it in the texts of literary works which show the deep faith of the first Christians who lived in the villages of north-western regions of the Atlantic.

Male characters presented in the texts are vivid embodiment of promoting the ideas of the new religion. Central place in the sources belongs to Icelandic colonists' leader and his family. Erik Torvaldsson himself acts as a charismatic leader who is not only able to open a new land suitable for development, but also managed to convince part of Icelanders to join him, organize life of colonists on the newly discovered land. Further, according to sagas he enjoys undisputed authority among residents of Brattahlid. However, this character represents the conservative part of Greenlanders who did not want to take up the new mysteries of faith. We believe that the plots in both sagas are quite reliable because it is known from the same sagas that resettlement had began before Christianity got the new religion status in Iceland. It is clear that Erik and some colonists of older generation professing paganism most of his life, skeptically apprehended the emergence of Christianity. Instead, one of his sons - Leif Eiríksson is portrayed as an active leader of Christianity; his activity is often interpreted as a missionary one. We can assume that copyists of sagas intentionally made their storyline turn to the activities of Greenland pioneer's son who also enjoyed considerable influence in the Greenland society to legitimize Christianity. Another Eirik's son - Thorstein acts as a virtuous Christian who even after his death returned to the living world with the aim to demonstrate advantages of the new religion. In general, the analyzed sources reveal an interesting trend, or more precisely the age dichotomy: while representatives of older generation are active opponents of Christianity (Erik the Red, Thorhall the Hunter), the young Greenlanders – three Erik's sons are depicted as Christians (Leif, Thorstein and Thorvald Eiríksson), the same applies to Icelfander Thorfinn Karlsevni. Obviously, in such a way the Christian copyists of sagas sought to show that paganism was losing its ground giving way to Christianity.

Keywords: Vikings, Iceland, Greenland, Vinland sagas, paganism, Christianity, male characters.

Активне включення у життя скандинавського регіону зумовило неминучість знайомства жителів ісландських колоній в Гренландії

з християнством, яке декілька років перед тим вже зазнало поширення у Данії (формальна дата – 965 р.). Нову релігію пропагував Олав Трюгтвасон у Норвегії і в 1000 р. вона була запроваджена на землях Ісландії за рішенням альтінгу [22, с. 183]. Складний та неоднозначний процес утвердження християнського віровчення зафіксований в багатьох писемних джерелах доби Середньовіччя, складених як на території самої Скандинавії, так і за її межами. Особливий інтерес викликають літературні джерела місцевого походження – саги; це – прозові твори історико-міфологічного характеру, що сформувалися в середньовічній Ісландії та континентальній Скандинавії протягом XII-XIV ст.

Саги, як і інші старовинні фольклорні твори скандинавів, виникли й тривалий час побутували в язичницькому середовищі; однак записували та піддавали їх літературній обробці вже в часи прийняття християнства. Зберігаючи загальну канву цих самобутніх оповідань, переписувачі текстів не могли залишатися байдужими до існуючого в них варварського духовно-світоглядного пласту і вважали своїм обов'язком осмислити його, знайти йому пояснення і навіть вибачення. Саги, що розповідають переважно про язичницькі часи, записувалися, а більш пізні й створювалися християнами у XIII – на початку XIV ст., при цьому нерідко ченцями. Таким чином, християнські репліки-вставки, що пояснюють стан віри в “епоху саг”, є досить характерними для даного жанру давньоісландської літератури [24, с. 370].

В означеному контексті необхідно відзначити, що комплекс проблем ранньоскандинавської історії розглядається дослідниками здебільшого на чоловічих прикладах (герої, конунги, бонди), а висновки поширюються на суспільство в цілому. Така екстраполяція узагальнень виглядає дещо однобічною й нівелює загальну історичну картину, хоча певною мірою є справедливою для того-часного патріархального соціуму [25, с. 41].

Залишається апіорним твердження, що світ саги – це в першу чергу світ чоловіків. Саме розповіді про їхню діяльність, звичаї, описи їхніх характерів, їхні портрети переважно наповнюють

тексти саґ [24, с. 213]. Власне процес поширення християнства в ґренландських поселеннях норманів, боротьба старої – язичницької, і нової – християнської традицій, знайшли яскраве втілення у чоловічих образах т. зв. вінландських саґ, до яких відносять дві родові (сімейні) саґи – “Саґу про ґренландців” і “Саґу про Ейріка Рудого”.

Відкриття і подальше освоєння вікінгами Ґренландії та інших територій на південь від острова здавна привертало увагу науковців. В 1837 р. датський археолог К. К. Рафн першим опублікував саґи про відкриття Вінланду у своїй праці “*Antiquitates Americanae*” (“Американські старожитності”). У 1838 р. під назвою “Відкриття Північної Америки” [52] його книга побачила світ в англійському перекладі, поклавши тим самим початок науковим дослідженням і дискусіям стосовно земель, відкритих вікінгами. Починаючи з середини ХІХ ст., науковці неодноразово видавали вінландські саґи у перекладі на англійську мову, з відповідними історичними та філологічними коментарями [26, 31, 33, 36, 38, 47].

Увагу дослідників привернула діяльність Лейва Ейрікссона (Удачливого) в сфері пропагування християнства в Ґренландії. Так, у своїй статті Г. Аптон докладно висвітлив події, пов’язані з перебуванням Лейва при дворі Олава Трюґвасона, його знайомства з основними постулатами християнства, хрещення і подальшої діяльності як виконавця розпоряджень норвезького конунґа [60].

У 1956 р. професор Дж. Йоханссон висловив припущення, що “Саґа про ґренландців” була значно старшою, ніж вважалося до того часу. Його головний аргумент полягав у тому, що саґа нічого не згадує про християнську місію Лейва Ейрікссона в Ґренландію. Він стверджував, що про цю подію, безсумнівно, була б згадка, якщо б саґа складалась у ХІІІ ст., коли ця історія зазнала розголосу. Він припустив, що розповідь про місіонерську діяльність Лейва Ейрікссона могла виникнути з ініціативи Ґуннлауга Лейвссона Преподобного – автора втраченої саґи про короля Олафа Трюґвасона, котра, як вважають, була написана приблизно у 1200 р. [28, р. 123].

У своїй дисертації, присвяченій центральним жіночим образам вінландських саґ як засобам пропаганди християнства, К. Кавалері дає стислу характеристику головних чоловічих персонажів на тлі поширення нової релігії у середньовічному скандинавському соціумі. Дослідниця припускає, що християнські елементи з'явилися ще в той час, коли саґи були частиною усної традиції. Вона наголошує на тому, що це відбулося тоді, коли виробилася стала сюжетна лінія цих текстів. Під час переписування вони були включені до літературного канону [30, р. 38].

Дж. Грув [34] у своїй статті, присвяченій місцю Гренландії в середньовічних ісландських саґах, вважає, що їхні християнські автори намагалися позаказати острів як свого роду театр, де відбувалися конфлікти на релігійному ґрунті, пов'язані з переходом від язичництва до християнства.

Цікавою є теорія, в якій пояснюються мотиви плавання Ейріка Рудого до берегів Гренландії; вона висловлена у статті Дж. Шафера. На думку вченого, через серію скоєних злочинів Ейрік був оголошений поза законом у Скандинавії, і йому не залишалося нічого іншого, як шукати щастя в тих землях, на які не поширювалася дія правосуддя вікінгів [55, р. 868].

Висвітлюючи ранні релігійні практики в Північній Гренландії, Е. Умбріч торкається питання про присутність чоловіків-християн серед перших ісландських переселенців. Автор, зокрема, зазначає, що в саґах зафіксовано факт супроводження заселення Гренландії християнством [59, р. 22].

Ґрунтовний аналіз текстів саґ, де розглядається місіонерська діяльність Лейва Ейрікссона, репрезентує Р. Барт. Дослідник вдало інтерпретує свідчення джерел про сприйняття нової релігії членами клану Ейріка Рудого [29, р. 88].

Характеризуючи науковий доробок радянських та російських скандинавістів з окресленої проблематики, необхідно відзначити Г. Анохіна, який у своїй статті подав розгорнуту характеристику головних героїв вінландських саґ – Ейріка Торвальдссона (Рудого) і його сина – Лейва Ейрікссона (Удачливого) [12].

У своїй монографії [15, с. 299-301], присвяченій повсякденному життю вікінгів Н. Будур обмежилася лише переказом одного з сюжетів “Саги про Ейріка Рудого”, що стосується язичницького обряду пророцтва вьольви, в якому чоловіки відіграють другорядну роль. Епізод, пов’язаний з відкриттям Гренландії Ейріком Торвальдссоном, Е. Литовських використовує у своїй статті лише як приклад того, що правопорушення були досить поширеним явищем в середньовічній Ісландії [20, с. 225].

На підставі аналізу Хроніки Адама Бременського В. Рібаков [22] деталізовано визначив час і обставини християнізації Гренландії, приділивши також увагу особливостям церковної організації норманських поселень. В. Глазиріна [18] дослідила особливості обрхування часу в “Сазі про гренландців”. Автор, зокрема, наголошує на тому, що наявність подвійного літочислення пов’язане, власне, з процесом прийняття християнства в Гренландії. Часові орієнтири, що мають подвійне датування (до і після запровадження християнства), обмежують хронологічні рамки, й підкреслюють значення присутні у тексті розповіді християнського мотиву.

Комплексно характеризуючи християнство вікінгів у давньоскандинавській літературній традиції, Є. Мельникова побіжно торкнулася епізоду “Саги про Ейріка Рудого”, в якому чітко виступає тенденція протиставлення язичництва і християнства [21, с. 397].

Дещо активніше використовує гренландську тематику у висвітленні вузлових питань своєї фундаментальної монографії відома російська дослідниця А. Сванідзе. На її думку, саги про гренландців, як і саги про фарерців та ісландців, можна назвати локальним історіописанням [24, с. 53].

Однак в цілому необхідно констатувати відсутність синтетичного дослідження, присвяченого аналізу проблем, сформульованих в темі публікації. Виходячи з вищезазначеного, метою даної статті є комплексна характеристика чоловічих персонажів, представлених у вінландських сагах як засіб пропагування та поширення ідей християнства у Північній Атлантиці.

Саґи, як і інші фольклорні твори скандинавів, виникли і тривалий час побутували в язичницькому середовищі. Однак записували й обробляли їх християни. Зберігаючи загальний сюжет цих самобутніх оповідань, вони не могли залишитися байдужими до домінуючого в текстах варварського пласту, тому вважали своїм обов'язком оцінити його, знайти йому пояснення і навіть вибачення. Саґи, що розповідають переважно про язичницькі часи, записувалися, а більш пізні – і створювалися християнами переважно у XIII-XIV ст., при цьому нерідко ченцями. Отже християнські репліки-вставки, що пояснюють стан віри в “епоху саґ”, – характерні для даного типу літературних джерел [24, с. 370].

Починаючи з середини XX ст., навіть найбільш серйозні критики текстів саґ дійшли висновку, що їхньому змісту в більшості випадків можна довіряти. До прикладу, саґи досить точні, коли мова йде про генеалогію родів, топоніми, про доленосні битви, про сімейно-шлюбні стосунки, судові процедури, матеріальне життя, побутові норми та звичаї, юридично-правові прецеденти тощо [24, с. 65]. Основну увагу авторів саґ привертають індивідуальні людські долі та їхнє переплетення на тлі подій різного характеру: від вузькосімейних і сусідських – до масштабів країни та виходу за її межі. В саґах переважає інтерес до конкретних людей, події виглядають як результат в різній мірі усвідомленої діяльності персонажів або їхньої ініціативи [24, с. 67].

Вінландські саґи, разом з тим, пройшли через безліч різних адаптацій і трансформацій, більшість з яких сьогодні складно виявити. Усні форми саґ, по суті, неможливо простежити, й тому невідомо, скільки таких форм існувало від початку. Можна припустити, що перші усні композиції цих оповідань з'явилися під час поширення християнства в Північній Атлантиці; таким чином, релігійні сюжети з'явилися не пізніше часу їхньої писемної фіксації [30, р. 38].

Тема навернення до християнства чітко простежується в обох саґах. Їх автори зробили Іренландію ареною конфліктів на релігійному ґрунті, висвітлюючи в такий спосіб перехід від язичництва до християнства [34, р. 38]. У творах відсутня спроба осмислення

колонізації Гренландії із застосуванням традиційного сакрального чинника – провидіння язичницьких божеств, як це пояснювалося, наприклад, місіонерською діяльністю перших християнських королів Олафа Трюгтвасона і Олафа Харальдссона [34, р. 38].

Тексти саг засвідчують, що язичництво не зникло відразу з приходом християнства, що це не було легкою справою для людей з гарячою кров'ю. Однак християнство набуло значного поширення в Гренландії. На підтвердження цього є достатня кількість повчальних прикладів у текстах літературних творів, які свідчать про глибоку віру перших християн, котрі жили в поселеннях північно-західного регіону Атлантики [45, р. 185].

Сімейні саги були написані в манері епічної розповіді, з акцентом на конкретні події. Тим не менш, християнська традиція, що склалася на момент їхньої писемної фіксації, вплинула на їхній зміст. Л. Лоннрот у своїй спробі простежити вплив європейської літературної традиції на саги, стверджував, що вплив священнослужителів на ці оповідання був вкрай обмеженим, навіть якщо вони й записували саги [42, р. 272]. Іноді, як зазначає А. Джунас, складається враження, що священнослужителі скористалися можливістю зробити певні текстові інтерполяції християнського змісту, однак такі випадки є доволі рідкісними. Часто ці зауваження зроблені ніби мимохідь і відігравали другорядну роль. Здебільшого християнські тенденції приховані всередині тексту. Наприклад, опис благородних християнських воїнів і королів, або припис Лейву Ейрікксону прізвиська “Удачливий”, яке принесло удачу не лише людям, котрих він врятував після кораблетрощі, але і йому самому у справі запровадження християнства в Гренландії [6, с. 113; 42, р. 272].

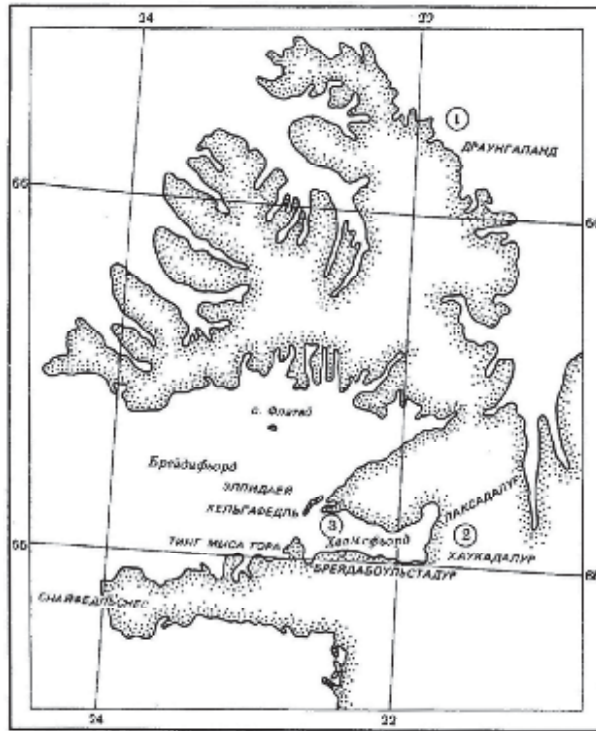
В галузі ісландської медієвістики “усна традиція” належить до сфери енциклопедичних знань (як сакральних, так і профанних), які були накопичені й передавалися з покоління в покоління задовго до писемної фіксації, і стали першим записом у християнізованому суспільстві Ісландії. Ця традиція зазвичай використовувалась як засіб переказу оповідань і декламування віршів, а також

як спеціальна підготовка в судовому ораторському мистецтві [56, р. 207].

З іншого боку, тексти саґ підкреслюють розширення “норвезької імперії” (за Х. Антноссоном [27, р. 45]) в скандинавських регіонах Північної Атлантики, але дають мало свідчень про неоднозначні відносини між місцевою елітою та королем Олавом Трюґтвасоном, – ключовим персонажем для ісландської традиції навернення скандинавів у християнство [27, р. 45].

У 874 р. норвежець Інґольф Арнарссон і його зведений брат Лейф, прозваний Хьорлейфом, першими облаштувалися на місці нинішнього Рейк’явіка (Затоки Димів). 930 р. вважається датою встановлення місцевої остаточної адміністративної та юридичної системи, що проіснувала більше трьох з половиною століть. До 1000 р. чисельність населення зростає з 25 000 до 30 000 чол., згодом 35 000 в 1100 р. Ісландці обживають всі придатні для життя ділянки острова, тобто головним чином його периметр, оскільки вкрита лавовими полями і льодовиками середина не придатна для життя навіть у наші дні [14, с. 21].

Серед більш пізніх поселенців, коли всі родючі та зручні землі в Ісландії були розподілені, на початку 70-х рр. X ст. виявилася людина, якій судилося надалі запропонувати та очолити колонізацію ісландцями обстеженої і названої цією людиною нової землі – Гренландії. Це був Ейрік Торвальдссон на прізвисько Рудий (народився бл. 950 р. [13, с. 115]), який з батьком Торвальдом втік зі своїх рідних місць у Йерен (розташований на узбережжі, південніше Ставанґера, у південно-західній Норвегії), рятуючись від кровної помсти [12, с. 167]. Необхідно зауважити, що правопорушення були досить поширеним явищем в середньовічній Ісландії. Часто самою причиною переселення на острів було, як це видно з саґ та “Книги про заселення країни”, здійснення майбутнім переселенцем вбивства на колишньому місці проживання – у Норвегії, чи яке-небудь інше скоєне ним правопорушення, наприклад, привласнення данини, що належала конунгу. Не дивно, що на новому місці, в Ісландії, життя вихідців з Норвегії не відрізнялося спокоем [20, с. 225].

Мал. 1. Північний захід Ісландії
1, 2, 3 – пункти де проживав Ейрік Рудий.

У вінландських сагах, як і в “Книзі про зайняття землі”, зазначається наступне: “Торвальд, син Асвальда, сина Ульва, сина Бичачого Торіра, і його син Ейрік Рудий покинули Ядар через звинувачення у вбивстві і зайняли землю на Роговому Узбережжі, оселившись в Скелях (Хорнстранден). Там Торвальд помер” [2, с. 106; 10, р. 72] (мал. 1). Ейрік Рудий, який до цього встиг

знову побувати в Норвегії, де служив серед людей ярла Хакона, і, як свідчить текст “Саги про людей з Флої”, був “молодим чоловіком, ввічливим і відданим другом” [7, с. 133]. Потім він повернувся додому, успадкував господарство батька, одружився на Торхільд, чия мати у другому шлюбі жила в Хауксдалі (Яструбиній долині) на східному березі Хвамсфьорда. Ейрік переселився туди і розчистив землю під свою садибу – Ейрікстадур (Садиба Ейріка) біля Ватнсходна (Річкового мису) [10, р. 72]. “Сага про гренландців” свідчить саме про поселення в Ейрікстадурі без вказівки інших подробиць, окрім того, що “сина Ейріка Рудого і Торхільди звали Лейв” [2, с. 87]. Йому судилося відіграти

не менш важливу роль у житті гренландських норманів, ніж його батькові.

Сучасні дослідники, характеризуючи особистість Ейріка Торвальдссона, наголошують на тому, що він – “людина невгамовної енергії і до того ж свавільний” [12, с. 168]. Як зазначив свого часу Г. Анохін, “проведений нами аналіз всіх “саг про ісландців” і “королівських саг” показує етнопсихологію скандинавів епохи вікінгів дійсно такою, якою вона постає в діях Ейріка Рудого. Ці дії типові для скандинавів того часу” [12, с. 168].

В Ейрікстадурі Ейрік Рудий влаштував обвал схилу на будинок сусіда Вальтьова. Друзі сусіда вбили його рабів. Ейрік вбив спочатку одного з цих друзів сусіда – Ейольва, а потім на поєдинку – уславленого забіяку Храфна. Родичі Ейольва порушили позов на тінгу мису Тора (який розташований на південному березі Брейдіфьорда, біля виходу з Хвамсфьорда, – там відбувалися тінги годордів, – сусідських громад північно-західної Ісландії), і Ейрік Рудий був поставлений поза законом, практично приречений на вигнання з Яструбиної Долини [6, с. 106].

Ейрік Рудий оселився на порожніх скелястих островах біля виходу з Хвамсфьорда, на заході від устя Хауксдаля і на північному сході від мису Тора. Умови для господарювання тут такі ж складні, як на місці садиби на Драунгу. А поки Ейрік Рудий будував на острові новий Ейрікстадур, він позичив Торгесту Старому, іменитому сусідові з Брейдабоульстадура (Розкиданих Садиб), який знаходився навпроти островів Ейріка Рудого, “різьблені стовпи почесного крісла глави роду”. Могутній сусід не віддав їх. Коли стовпи знадобилися самому Ейріку, той зі своїми людьми нагрянув несподівано і забрав їх. Погоня Торгеста наздогнала групу Ейріка, але в сутичці були вбиті два сини Торгеста і кілька людей з числа переслідувачів [6, с. 106].

Після цього у садибах як Ейріка, так і Торгеста завжди було багато людей – їхніх прихильників на випадок несподіваного нападу ворогуючої родини. Справу знову розглядав тінг мису Тора. Найбільш повно цей процес знайшов своє відображення в тексті “Саги 260

про людей з Піщаного берега”: “На цьому тінгу Торгест Старий і сини Торда Геллера (Ревуна) пред’явили позов Ейріку Рудому. На тінгу було багато озброєного народу, і Ейрік завбачливо спорядив корабель на випадок термінової втечі” [3, с. 52]. У сагах залишається незрозумілим питання про терміни оголошення Ейріка Рудого поза законом, а норвезький письменник Е. Булстад стверджує, що Ейрік отримав вирок “поза законом назавжди” [12, с. 168]. Це було найсуворішим покаранням в ті дні, бо означало право вбити засудженого в будь-який час. Датський історик Ф. Гад вважає, що Ейрік Рудий був оголошений поза законом на три роки на всій території Ісландії [12, с. 169].

Торгест мав багато прихильників на тінгу і після закінчення суду намагався розшукати Ейріка, щоб убити його. Але прихильники Ейріка Рудого переховували його. Враховуючи ту обставину, що землі людей, які скоїли злочин і були оголошені “поза законом”, переходили у власність громади [17, с. 68], Ейріку не залишалось нічого іншого, як вирушити на пошуки нової оселі, де можна було б почуватися у безпеці: “Ейрік сказав проводжачим, що має намір шукати ту країну, яку бачив Гуннбьорн, син Ульва Ворони, коли його віднесло далеко на захід в море і він відкрив Гуннбьорнові Острівці (між 870 і 920 рр. норвежець Гуннбьорн Ульф-Кракассон назвав Східну Гренландію “шхерами Гуннбьорна”) [16, с. 184]. Він додав, що повернеться до своїх друзів, якщо знайде цю країну. Торбйорн, Ейольв і Стюре проводили Ейріка за острови, і вони розійшлися великими друзями. Ейрік сказав, що зробить для них все, що зможе, якщо їм знадобиться його допомога” [6, с. 107].

Автори саг не коментують сміливий оптимізм цього вибору, не вказують на конкретну причину, чому Ейрік вирішує плисти на захід через незвідані води, а не в будь-якому іншому напрямку. Ймовірно, він не поплив на схід, вглиб материкової Скандинавії, тому що шлях туди для нього був закритий після вчиненого там насильства [55, р. 868]. Далека подорож Ейріка до Гренландії, таким чином, була логічним кроком у послідовності здійснення на-

сильства. Він взяв участь у трьох дискретних актах насильства і тричі рухається на захід до острова [55, р. 868].

Пошук невідомої землі почався, за розрахунками багатьох дослідників, у 980 або в 982 р. Варто звернути увагу на дії цього хьовдінга: як і всі племінні вожді епохи вікінгів періоду пошуку здобичі і нових земель, пробудженої ініціативи і осмисленого дослідження, він шукає придатні для господарювання землі не тільки для себе, а й своєї родини, розуміючи неможливість залишитися тут на все життя однією сім'єю навіть за найсприятливіших умов, тобто при повній відсутності ворожого і взагалі будь-якого місцевого населення і наявності обширних пасовиськ, настільки бажаних для основи господарювання всіх скандинавів, особливо норманських колоністів на островах Північної Атлантики [12, с. 170].

У 986 р., за повідомленням “Ісландських анналів”, “Ейрік Рудий відкрив Гренландію і оселився в Ейріковому Фьорді” [8, s. 464]. Впродовж трьох років Ейрік обстежував нововідкриті землі: “Ейрік вийшов в море біля Льодовика Снігової Гори і підійшов до землі біля льодовика, який називається Біла Сорочка. Звідти він поплив на південь, щоб розвідати, чи можна там селитися. Він провів першу зиму на Ейріковому Острові, це майже в середині Східного Поселення. Наступної весни він поплив до Ейрікового Фьорду і вирішив там оселитися. Того літа він плавав у пустельний край на заході і багато назвав там [місцевостей]. Другу зиму він провів на Ейрікових Острівцях біля Заслін-Гори. На третю зиму він поплив на північ до Снігової Гори і в Храфна Фьорд. Він вважав, що заплив всередину країни далі, ніж заходить вершина Ейрікового Фьорду. Потім він повернувся назад і провів третю зиму на Ейріковому Острові в гирлі Ейрікового Фьорду” [6, с. 107] (мал. 2). Сталося це за “п'ятнадцять зим до того, як християнство стало законом в Ісландії. Того ж літа єпископ Фрідрек і Торвальд, син Кодран, відбули з Гренландії” [2, с. 88]. Подвійне датування розповіді про від'їзд Ейріка Рудого до Гренландії, яке використовується в “Сазі про гренландців”, аж ніяк не було надмірним. Для розуміння сюжету

Мал. 2. Південно-західна Гренландія
1 – хутори гренландських норманів
2 – церкви.

саги недостатньо було співвіднести розповідь лише з “офіційно” значущим фактом історії країни, яким було прийняття християнства. Просте віднесення оповідання в “дохристиянський” час могло б викликати здивування слухачів, оскільки в сюжет твору входить значна кількість епізодів, що розповідають про те, що багато переселенців, які послідували за

Ейріком через Атлантику, були християнами. Логіка сюжету підказує, що вони прийняли хрещення ще до від'їзду з країни, можливо, від єпископа Фрідрека [18, с. 44].

Як свідчить текст “Саги про гренландців”, “коли Ейрік переселився в Гренландію, двадцять п'ять кораблів вирушили туди з Широкого і Городищенського Фьордів, але допливли тільки чотирнадцять. Деякі віднесло назад, деякі загинули в морі” [2, с. 88]. Ті люди, які залишили Брейдафьорд в Ісландії з Ейріком Рудим у 985 або 986 р. і влаштувалися в Гренландії, не залишили будь-яких ознак язичницьких звичаїв у похованнях, виявлених і обстежених в Гренландії археологами. Найдавніші могили на цвинтарі біля

церкви Тьодхільд є християнськими і датуються кінцем X ст. Це є свідченням того, що християнство було домінуючою релігією цих людей [57, р. 564].

Намагання Ейріка заснувати поселення в Гренландії можна пояснити альтруїстичними, а не комерційними бажаннями. Можливо, що він прагнув обстежити нові землі для майбутніх колоністів, а не для отримання фінансової вигоди чи набуття статусу глави переселенців [55, р. 40].

В Гренландії не було ніякої держави, і те, що за свідченням джерел “все співвідносилось там з порадою Ейріка Рудого, і це тривало до тих пір, поки він був живий”, зовсім не означає, що він був монархом або главою держави, яких не існувало тут, а лише те, що більш досвідчений, більш сміливий, а можливо, економічно більш сильний ватажок однієї сімейної громади був у справах всього суспільства більшим авторитетом, порадам якого всі намагалися слідувати [13, с. 116]. Багато дослідників, зокрема Е. Булстад, на основі аналізу текстів саг характеризують Ейріка і новоутворену гренландську громаду наступним чином: “У сагах немає жодних слідів його поганого настрою ... Він жив як справедливий хьовдінг, сповнений поваги. Як тільки він досяг мети свого марнославства, саме життя впорядкувалося для нього так мирно, як тільки це можливо під власним управлінням” [12, с. 175].

Роль, яку відігравали в житті гренландського поселення Ейрік Рудий і його сини, була не просто значною, а, можливо й вирішальною. На думку провідного уелльського дослідника Г. Джонса, Ейрік безсумнівно був патріархом і першим громадянином. Ймовірно, його посада відповідала рангу священика або ж законодавця Ісландії. Високий соціальний статус Ейріка успадкував його син – Лейв, а в Лейва – його син Торкель [19, с. 82], який, за свідченням “Саги про названих братів”, “був великим хьовдінгом і могутнім чоловіком, про нього йшла добра слава. він був великим другом святого конунга Олава” [4, с. 173]. Через сто років після смерті Ейріка Соккі, Торіссон і його син Ейнар, які жили на фермі Ейріка в Браттахліді (Крутий схил – давньоісл. – *I. B.*), “володіли

найбільшою владою в Ірлендії і на цілу голову перевищували інших людей” [1, с. 531].

Як вже зазначалося, колонізаційний рух ісландців співпав із запровадженням християнства на острові. Народ Ісландії вирішив прийняти християнство як свою офіційну релігію в 1000 р., тим самим, забезпечуючи простір для систематичнішого використання книжної писемності, ніж раніше. Писемна фіксація спершу використовувалася виключно в церковній сфері, але у XII ст. поступово почалося залучення текстів з ширшої культурної сфери для документування історичної пам’яті (з точки зору Церкви) – юридичні тексти і, приблизно з 1200 р., світських записів – літописів королів і графів Скандинавії та Оркнейських островів. У XIII та XIV ст. почали записувати розповіді про місцевих фермерів і вождів (ярлів і бондів) – в Ісландії стали з’являтися саги [56, р. 207].

Підтвердженням факту широкого побутування в соціальній пам’яті відображення процесу заселення країни в IX ст. є дані сучасної археології. Так само відноситься до соціальної пам’яті заснування поселень в Ірлендії та подорожей із заатлантичної колонії до Нового Світу (т. зв. Хеллуланд, Маркланд і Вінланд). Ці події були зафіксовані в колективній формі без допомоги друкованого слова, але з урахуванням правил і потреб мистецтва усної наративістики, які визначали й утверджували форму подання тексту. Ця інформація не могла бути записаною авторами у XII – XIII ст. з будь-якого іншого джерела, ніж усної традиції [56, р. 207].

Цілком закономірно, що цей процес поширився і по той бік Атлантики. Серед перших поселенців, які рушили за Ейріком Торвальдссоном, були також і християни. Про це, зокрема, йдеться у “Книзі про зайняття землі” і “Сазі про ірлендців”: “На кораблі Херьольва був один християнин з Гебридських островів, котрий склав “Пісню про чудо-хвилю”. В ній був такий приспів:

*“Всеблагий отець монахів
Хай оберігає мене в дорозі.
Вдома всієї землі володар
Наді мною хай тримає руку”* [2, с. 89; 10, с. 75].

Цікаво відзначити, що в тексті спеціально згадується “чоловік-християнин”. Той факт, що він ідентифікований саме за релігійними поглядами, може бути маркером, що його особа чи походження не привертала стільки уваги автора (ів) тексту, скільки його віра. На жаль, ми не знаємо імені цього християнина, про нього не збереглося жодної інформації, окрім тієї, що він склав короткий вірш. Малоймовірно, що він був єдиним християнином на борту судна, що слідувало до Гренландії [59, р. 22]. Ця згадка також може бути фіксацією присутності християн у процесі колонізації Гренландії. Якщо цей запис являє собою колективну пам’ять про фактичні події, то не важливо, скільки було згадано християн, важливим є те, що в пам’яті зафіксовано християнство як таке, що супроводжувало мандрівників. Подробиці часто губляться в усній передачі, хоча доволі часто буває так, що головна ідея чи концепція і є історичною дійсністю [59, р. 22].

Безумовно, цікавим і важливим питанням є ставлення харизматичного лідера до християнства. Згідно з текстом “Саги про Ейріка Рудого” він не хотів полишати старої віри, на відміну від своєї дружини Торхільди, яка, за свідченнями саг, не лише відразу прийняла хрещення [6, с. 114], а й зреклася язичницького імені Торхільда, взявши нове – Тьодхільда [12, с. 177], і наказала звести першу в Гренландії церкву “не дуже близько від дому та відмовилась підтримувати подружні стосунки з Ейріком” [6, с. 114]. Коли син Ейріка Лейв повернувся додому зі священником, якого привіз із собою після подорожі до двору норвезького короля Олава Трюгтвасона, батько сказав синові, “що він привіз до Гренландії фігляр. Він мав на увазі священика” [5, с. 156].

На думку Дж. Грува, Ейрік Рудий та представники його покоління постають як симптом культурної відсталості на тлі впровадження нової релігії [34, р. 38]. Язичництво Ейріка описується в контексті християнського благочестя його сина – Лейва Ейрікссона, що є своєрідною компенсацією за релігійні переконання батька. Дійсно, Ейрік був визнаний як засновник гренландського поселення (Браттахлід), жителі якого виявляли велику побожність наступ-

них поколінь [42, р. 283]. Сам Ейрік, очевидно, був знайомий з постулатами нової віри. Підтвердження цьому знаходимо в одному з епізодів “Саги про Ейріка Рудого”: “Того ранку, коли Ейрік виїхав з дому, він узяв із собою скриньку з золотом та сріблом. Він закопав скриньку і поїхав далі. Але, проїхавши трохи, він впав з коня і зламав кілька ребер і пошкодив плече. Він вигукнув: “– Ай яй яй! Після цього випадку він звелів дружині забрати закопаний ним скарб і сказав, що це йому покарання за те, що він його закопав [6, с. 114] (християнський закон забороняв закопувати скарби)” [6, с. 805, прим. 6].

В “Сазі про гренландців” зазначається, що Ейрік Рудий помер наступної зими після повернення свого сина Лейва з Вінланду. Якщо Лейв поширював християнську віру, як про це йдеться в тексті “Саги про Ейріка Рудого”, то це могло б відбутися протягом літа й осені і, отже, перед смертю Ейріка [28, р. 147]. Однак, ймовірніше, що Лейв почав свою місію перед експедицією до Вінланду, а це значить, що Ейрік прожив два роки після навернення в християнство. Це відповідало б твердженням джерела, що він “не хотів відмовлятися від своєї віри” [28, р. 147]. Як вже зазначалося, Ейрік Торвальдссон користувався найбільшим авторитетом серед вождів і його відмова від прийняття християнства та його бажання залишитися язичником, можливо, були розраховані на соціальний ефект, –справити враження на все населення. А. Умбріч висловив припущення, що після смерті його тіло було, зрештою, поховане або перепоховане по-християнськи; це дозволило б остаточно прийняти християнство в Гренландії, навіть після його офіційного впровадження в Ісландії [59, р. 27].

З ім’ям Лейва Ейрікссона літературна традиція пов’язує поширення християнства серед мешканців Гренландії. Згідно із “Сагою про Ейріка Рудого”, “коли Лейв Ейрікссон влітку відплив з Гренландії, його корабель віднесло до Гебридських островів, де він провів більшу частину літа в очікуванні супутного вітру. Лейв покочав жінку на ім’я Торгунна, яка походила зі знатного роду і була знайома з чаклунством. Перед від’їздом Лейв дізнався, що Торгун-

на вагітна. Вона заявила, що виховає хлопчика і відправить його до батька в Іренландію. Син, якого назвали Торгільсом, прибув до Іренландії і Лейв визнав його своїм сином” [6, с. 113]. Як свідчить текст саги, Торгільс жив у Іренландії і все життя в ньому (у його долі) було щось лиховісне [6, с. 113] (в даному випадку, як вважає А. Сванідзе, це було успадковано від матері-чаклунки [23, с. 18]).

Виділений загадковий пасаж викликає багато питань: якою була етнічна приналежність Торгунни? Чому вона жила на Гебридських островах? Якого вона високого походження? Н. Браун інтерпретує даний сюжет наступним чином: Лейв не мав достатньо людей, щоб захистити себе і кохану в бою з ворогом, який був би неминучим, якщо б він наважився забрати із собою Торгунну. За припущенням дослідниці, Торгунна була кельтського походження і її батько заперечував би проти того, що його донька вийшла заміж за норвежця, змушуючи тим самим Лейва викрасти її [39, р. 35]. Як вважає Е. Уолґрен [62, р. 31], цей епізод свідчить про те, що в уявленні скандинавів наслідком гріховного перелюбу була відповідна розплата. Для того, щоб читачі не сприйняли Лейва як звичайного “донжуана”, йому приписують святу місію з королівської милості (проповідування християнства за наказом норвезького короля Олава Трюгтвасона – *I. V.*) [62, р. 31]. На нашу думку, даний епізод можна інтерпретувати наступним чином: це трапилось тоді, коли Лейв планував дістатися Норвегії, де в той час правив Олаф Трюгтвасон, який запровадив у своїй країні християнство. Ми не виключаємо можливості, що Лейв теж планував прийняти хрещення. У такому випадку знайомити правителя з чаклункою як зі своєю нареченою було б не доречно.

У своїй місіонерській діяльності Олав Трюгтвасон насамперед зосереджував свою увагу на вождях та інших впливових людях. Він намагався за будь-яку ціну здобути прихильність і підтримку ісландських хьовдінгів, що неодноразово підкреслюється в джерелах. Його зусилля були підпорядковані головній меті: всі території, населені норвежцями або особами норвезького походження,

повинні бути навернуті у нову віру, що їй було, зрештою, досягнуто [58, р. 35].

Про хрещення Лейва Ейрікссона під час його візиту до двору норвезького короля Олафа Трюгтвассона згадують декілька джерел: “Сага про Олава сина Трюгтві”, “Сага про Ейріка Рудого” і “Сага про християнство”. Згідно із “Сагою про Олава сина Трюгтві” – “Лейв, син Ейріка Рудого, який першим оселився в Гренландії, приплив того літа з Гренландії до Норвегії. Він постав перед конунгом і хрестився, пробув зиму у Олава конунга [5, с. 150]. Тієї ж весни Олав конунг послав Лейва, сина Ейріка, до Гренландії, щоб сповістити там християнство, і той поїхав влітку в Гренландію [5, с. 150]. В текстах саг не вказано чітко, що Гренландія була язичницькою, однак той факт, що Олав Трюгтвасон відрядив його як християнського місіонера, щоб навернути жителів Гренландії в християнство, опосередковано вказує на те, що мешканці ісландських поселень сповідували язичництво [59, р. 23]. На зворотному шляху він підібрав у морі людей, які зазнали кораблетрощі, з уламків їхнього корабля, а потім відкрив чудову Виноградну Країну. Влітку він приплив у Гренландію і привіз із собою священика та християнських вчителів й поїхав до Ейріка, свого батька, в Браттахлід. Його прозвали потім Лейвом Удачливим” [5, с. 156].

Детальний опис цієї події вміщено в “Сазі про Ейріка Рудого”: “Лейв і його люди відпливли з Гебридських островів і восени досягли Норвегії. Він пішов до конунга Олава, сина Трюгтві, і той прийняв його з великою пошаною як достойну людину (мал. 3). Одного разу конунг завів розмову з Лейвом і запитав: “Чи не збираєшся ти цього літа в Гренландію?”. Лейв відповідає: “Зберуся, якщо буде на те ваша воля”. Конунг відповідає: “Думаю, що це було б добре. Я дам тобі доручення: проповідувати християнство в Гренландії”. Лейв сказав, що підкоряється волі конунга, але думає, що нелегко буде виконати таке доручення в Гренландії. Конунг відповідає, що не бачить нікого більш підходящого для цього доручення, ніж Лейв. “З тобою буде твоя удача”, – сказав конунг. “Тільки в тому випадку”, – сказав Лейв, “якщо зі мною буде і ваша” [6, с. 113].

Мал. 3. Лейв Ейрікссон і Олав Тьютгвасон.

Лейв вийшов у море, як тільки спорядився. Довго його носило по хвилях і, нарешті, пригнало до країн, про існування яких він і не підозрював. Там були поля пшениці-самосіянки і виноградна лоза. Там були дерева, які називаються месур. Вони взяли із собою зразки всього цього. Деякі з дерев були такі великі, що згодилися на зведення будинку.

Лейв знайшов кількох людей на уламках корабля, взяв їх усіх до себе додому і прихистив на зиму. Він виявив велику великодушність і доброту тим, що ввів в країні християнство і врятував цих людей. Його прозвали Лейв Удачливий” [6, с. 113].

“Лейв висадився в Ейріковому Фьорді і поїхав додому на Крутий Схил, де його добре прийняли. Він відразу ж став проповідувати в країні християнство, оголосив людям наказ конунга Олава, сина Трюгтві, і розповів про пишність і славу цієї віри” [6, с. 114]. На думку К. Кавалері, цей пасаж демонструє поведінку типового священнослужителя, який проповідує основні положення Христової віри [30, с. 52].

В даному повідомленні є декілька цікавих моментів, котрі вартують уваги. По-перше, Лейв Ейрікссон привіз із собою якесь

повідомлення від норвезького короля на додачу до розпорядження про прийняття християнства. Незрозуміло, про що йшлося у цьому повідомленні. Можливо, це була пропозиція додаткових винагород за прийняття нової віри, духовне заохочення прослухати повідомлення, погрози на адресу тих, хто не захоче слухати, або поєднання всіх трьох елементів [29, р. 88].

Другий момент полягає у сприйнятті самого повідомлення. Сім'я Лейва, найвідоміша в колонії, виявилася розділеною з приводу навернення у християнство. Його батько Ейрік, про що вже згадувалося вище, відхилив повідомлення і вважав за краще залишитися язичником. Тим не менше, його дружина Тьодхільд з ентузіазмом сприйняла нову релігію, наказавши спорудити церкву [29, р. 88]. По-третє, проповідницька діяльність Лейва впливала на місцевих жителів більше, ніж його власна сім'я; останні проявили жвавий інтерес до нової релігії: "в ній (церкві Тьодхільд – *I. V.*) здійснювали свої молитви Тьодхільд і ті, хто прийняв християнство, а таких було багато" [6, с. 114].

Отож на сторінках джерел Лейв виступає як культурний герой, який не лише сам прийняв хрещення, а й розгорнув активну діяльність у справі проповідування нової релігії серед своїх співплемінників у гренландській колонії. Він перебував у важливому соціальному зв'язку з королем Олафом, який прийняв його з великими почестями, оскільки зумів побачити в ньому людину значних досягнень [53, р. 36]. Король Олаф звик гостинно приймати видатних героїв з наміром переконати їх за період перебування при дворі, зусиллями священників та інших християнських вчених, про шкідливість язичництва і пояснити ключові істини й чесноти християнської релігії. Він добре знав, що якби зміг переконати великих людей країни (тим більше, що в нього гостював син керманіча гренландських поселенців), прості люди швидко б наслідували їхньому прикладу. Він також володів усіма характеристиками харизматичного правителя, які б приваблювали справжніх норманів [60, р. 25]. Єпископ Сігурд, якого Олаф привіз з Англії, священник Торвард та інші клірики доклали максимум зусиль, щоб

переконати Лейва і його товаришів в істинності християнської віри. Ці зусилля були успішними, й навесні 999 р. Лейв і його супутники прийняли таїнство хрещення. Після цього в компанії Торварда він повернувся до Гренландії [60, р. 25]. Повернувшись додому, Лейв використав своє становище і як син авторитетного хьовдінга, і як активний учасник громади, впливаючи на свою матір та інших мешканців поселення й сприяючи тим самим поширенню нової релігії [29, р. 89]. Активно пропагуючи християнство, Лейв, як молодий лідер, репрезентує у такий спосіб свого роду опозицію по відношенню до батька – старого ватажка-лідера, який уособлює язичництво. На думку Ф. Нансена, це можна пояснити як збіг обставин, а також як і те, що віра повинна була впроваджуватися зусиллями чоловіків: якщо в Норвегії це було зроблено королями, то і для Гренландії було природно, що це робота майбутнього очільника гренландської спільноти [46, р. 21] (в даному випадку можна вбачати натяк на спробу передачі влади від батька до сина, тобто формування такої собі спадкової форми правління, санкціонованої Церквою, що було б прийнятним для обох сторін – *I. V.*).

Лейв привіз із собою священика і священнослужителів, оскільки сам не міг проповідувати нову релігію чи виконувати будь-які функції священика. В “Сазі про Ейріка Рудого” навіть не вказано, чи був він охрещений [6, с. 113], але це сприймалося як само собою зрозуміле, оскільки король Олав не став би утримувати при своєму дворі язичників цілу зиму [37, р. 389].

З ім'ям Лейва Ейріксона літературна традиція пов'язує відкриття і обстеження нової землі, що фігурує на сторінках середньовічних писемних джерел під назвою Вінланд. Варто зазначити, що подорожі до Вінланду відбувалися в той час, коли християнство було вперше запроваджене в скандинавському регіоні; але за час, що пройшов від цих подій до запису саг, християнське вчення та християнський світогляд отримали плідне підґрунтя в середовищі ісландських інтелектуалів. Це зумовило формування конкретних уявлень про світ, його форму і мешканців, які ісландські священ-

нослужителі включили в тексти саґ у тих місцях, де мова йде про подорожі до нововідкритих земель [41, р. 497].

Вперше ці землі випадково виявив Б'ярні Херольвссон, який відплив з Норвегії у 985 р. [51, р. 162] для того, щоб приєнатися до свого батька в Ісландії. Однак з'ясувалося, що той поплив з Ейріком Рудим до Гренландії. У 986 р. Б'ярні вирушив слідом за батьком, однак під час блукань в морі відхилився від маршруту і виявив невідому лісисту землю. Не висадившись на неї, він повернувся до Гренландії [2, с. 89-90]. У 1001 р. [51, р. 162] Лейв Ейрікссон купив у Б'ярні корабель і вирушив на пошуки землі, яку той бачив під час своїх поневірянь: "Того літа конунґ Олав вирушив з країни на південь до Венланду (ймовірно мова йшла про землі вендів, які жили на південі Балтики між річками Одер на сході і Ельбою на заході). Також він відправив Лейва, сина Ейріка в Гренландію проповідувати там віру. Тоді Лейв знайшов Вінланд Добрий [9, р. 47]. На думку Г. Шторма, відкриття Вінланду належить саме Лейву Ейрікссону. Свою позицію він пояснює тим, що про плавання Б'ярні Херольвссона є лише одна згадка в "Сазі про гренландців", в той час як можна знайти півдюжини свідчень про відкриття Лейва, яке той здійснив, повертаючись з Норвегії [32, р. 2]. Відсутність інформації про Б'ярні Херольвссона як першовідкривача нових земель у "Сазі про Ейріка Рудого" видається підозрілою. Автор тексту був добре обізнаний із "Саґою про гренландців": він повністю проігнорував епізод з Б'ярні, натомість приписав відкриття нових земель Лейву Ейрікссону. Як відомо, в "Сазі про Ейріка Рудого" головна увага приділяється самому Ейріку, його прийомній доньці Гудрід і синові Лейву, який проповідував християнство в Гренландії [44, р. 92]. На нашу думку, це свідчить про те, що переписувач цієї сімейної саґи свідомо спрямовує текст оповіді в потрібне русло, тобто показує винятково важливу роль нащадків першовідкривача Гренландії у справі пропагування нової релігії.

З освоєнням Вінланду пов'язана досить цікава подія, яка має відношення до християнства; її докладний опис знаходимо у "Сазі про гренландців": "Лейв та його супутники піднялись на судно,

всього їх було 35 чоловік. Серед них був один германець, якого звали Тюркір. Вони спорядили своє судно і, коли все було готове, вийшли в море і спочатку досягли землі, яку бачив Б'ярні. Вони приблизились до цієї землі, кинули якір, спустили човен і висадились на берег. Вся земля від берега до самих льодовиків нагадувала суцільний плескатий камінь і здавалась їм зовсім не гостинною. Тут Лейв сказав: "З цією землею у нас вийшло не так, як у Б'ярні, тому що ми ступили на неї. Тепер я дам їй ім'я і назву її Кам'янистою (Хеллуланд)".

Після цього вони повернулись на корабель, попливли далі і знайшли іншу землю. Вони наблизились до неї, кинули якір, спустили човен і висадились на берег. Країна була плоскою і лісною. Скрізь простягались білі піщані мілини, а берег похило спускався до моря. Тоді Лейв промовив: "Цій землі ми дамо відповідне ім'я і назвемо її Лісною землею (Маркланд)". Вони повернулись на свій корабель. Потім вони два дні пливли на південний захід при північно-східному вітрі і знову наблизились до острова, розташованого північніше тієї землі, на яку вони висадились. Повернувшись на судно, вони пройшли протокою між островом і мисом, що виступав на північ. Почали обходити цей мис із заходу. Під час відпливу морське дно оголилось, їхній корабель сів на мілину, а вода відійшла далеко. Але їм так хотілося висадитись на берег, що вони не стали чекати, поки море підійме їхнє судно, а відразу ж вирушили на сушу.

Там була річка, що витікала з озера. Коли приплив знову підняв їхнє судно, вони сіли в човен, вирушили до корабля і відвели його вгору по річці в озеро. Там вони стали на якір і вирішили зупинитися на зимівлю і збудували великі будинки. І в річці, і в озері було багато великої червоної риби, якої вони ніколи раніше не бачили. В цій благословенній країні, на їхню думку, не потрібно заготовляти на зиму корм для худоби. Взимку там не буває морозів і трава залишається майже такою зеленою, як влітку. День і ніч не так відрізняються своєю тривалістю, як в Гренландії чи Ісландії... Коли їхні будинки були готові, Лейв звернувся до своїх товаришів: "Тепер я

Мал. 4. Лейв Ейрікссон і його товариші обстежують Вінланд

хочу вас всіх розділити на дві групи, щоб дослідити цю землю. Одна половина залишиться біля будинків, інша ж вирушить вглиб країни на таку відстань, щоб ввечері повертатися назад; їм слід триматися разом” (мал. 4).

Так і чинили деякий час... Одного разу ввечері один з них не повернувся додому: це був Тюркір. Лейв дуже занепокоївся цим, бо Тюркір тривалий час жив і з ним, і його батьком, і він дуже любив його ще з дитинства. Лейв вилаяв супутників Тюркіра і вирушив на пошуки. З ним пішли дванадцять чоловік. Вони пройшли невелику відстань, як

назустріч трапився Тюркір. Вони радісно вітали його. Лейв незабаром помітив, що його колишній вихователь поводив себе якось дивно ... Він спитав його: “Чому ти так пізно повернувся, батьку мій? І чому ти відокремився від решти?” У відповідь Тюркір довго говорив по-німецьки, крутив очима і кривлявся. Ніхто не розумів його слів. Через деякий час він став говорити по-скандинавськи і розповів: “Я ненабагато випередив своїх супутників, але мені вдалося зробити одне нове відкриття: я виявив лози і грона винограду”. “Чи це правда, батьку мій?” – питав Лейв. “Звичайно,

Мал. 5. Тюркір знаходить виноград

правда, відповів той. – Адже я виріс в місцевості, де росте дуже багато винограду” (мал. 5). Пройшла ніч. На ранок Лейв сказав своїм людям: “Займемося двома справами: один день будемо збирати виноград, а наступного – рубати виноградні лози і корчувати дерева, щоб повантажити їх на корабель”. Так і вирішили... Коли настала весна, вони приготувались до відплиття. Лейв дав цій країні назву, що відповідала її особливостям, і назвав її Виноградною землею (Вінланд) [2, с. 91-93].

У зв'язку з цим деякі дослідники сформулювали доречне питання: хто міг би визначити виноградну лозу в новій країні? Навряд чи можна припустити, що хтось з членів екіпажу Лейва (більшість яких, ймовірно, були гренландці або ісландці, був настільки знайомий з виноградною лозою, що міг ідентифікувати її, оскільки вона не росла в жодній зі скандинавських країн (включаючи Гренландію та Ісландію). Існує, звичайно, вірогідність того, що хтось із членів екіпажу відвідав країни, жителі яких займалися виноградарством і, таким чином, мав можливість ознайомитися з виноградними лозами та виноградом [37, р. 389]. Існує, однак, інша можливість, яка, на думку Х. Херманссона, є правдоподібнішою. Відомо, що король Олаф Трюгвасон мав з собою англо-саксонських та німецьких священників та місіонерів [37, р. 389]. Один з них на ім'я Тангбранд, ймовірно, був німецького походження. У 997 р. його було відправлено до Ісландії [37, р. 389], хоча Теодоріх Монах називає його фламандцем [9, р. 11]. Він виявився занадто войовничим у своїй місіонерській діяльності серед ісландців, тому йому довелося повернутися до Норвегії після двох років проповідування [37, р. 390]. Король, очевидно, не мав багато норвезьких священників чи

місіонерів, тому він, швидше за все, послав з Лейвом священика-іноземця, який, можливо, і знайшов виноградну лозу [37, р. 390].

Ім'я Тюркір ніколи не використовувалося в середньовічній Скандинавії, так само як і в Німеччині. Крім того, малоімовірно, що в Лейва був названий батько, німець за походженням. Тому Х. Херманссон робить висновок, що людини з таким ім'ям у той час не існувало [37, р. 391]. Тим не менш, вчений вважає, що за Тюркіром криється реальна особа. Як вже зазначалося, ідентифікувати виноградну лозу у Вінланді міг священик, який прибув з Норвегії разом з Лейвом. Однак в "Сазі про гренландців" нічого не говориться про місію Лейва, хоча зараз це прийнято як історичний факт сучасними істориками. Подорож Лейва згідно із текстом саги розпочалася з Гренландії й мала суто дослідницький характер; отже він, ймовірно, не мав із собою на борту ні священика, ні клірика, оскільки не переслідував місіонерської мети. Традиція, на якій ґрунтується сага, містить лише неясний натяк на наявність в компанії Лейва іноземця, який знайшов і визначив виноград. Проте детальна інформація була втрачена, тому й було винайдено образ Тюркіра, який виступає як названий батько Лейва [37, р. 391] (на нашу думку, в такому випадку його швидше варто вважати не названим, а хрещеним батьком).

Х. Палссон погоджується з Х. Херманссоном і вважає, що образ Тюркіра був вигаданий, щоб можна було повірити у знайдений ним виноград і додає, що саме ім'я – літературна фікція, створена як натяк на південних іноземців, таких як турки [48, р. 31]. Однак в тексті саги зазначалося, що Тюркір якийсь час говорив по-німецьки [2, с. 93]. Цей момент, на думку польського скандинавіста А. Урбанчика, свідчить про те, що потрібно обережно підходити до імен, які не вказують на етнічне походження їхніх власників [61, р. 127]. Б. Уоллес схильна вважати, що Тюркір швидше за все був рабом-домочадцем, до обов'язків якого входив і догляд за дітьми [63, р. 117] (підтвердженням правильності такої гіпотези може служити той факт, що Лейв Ейрікссон називає його батьком [2, с. 93] – І. В.). Дана інтерпретація відповідає контексту німецького

походження рабів, які швидше за все були привезені для виконання важких завдань, пов'язаних із створенням нових поселень [63, р. 117].

Завершуючи характеристику образу Лейва Ейріксона, варто навести ще один приклад, який характеризує його як добродісного християнина, який неухильно дотримувався заповідей нової релігії. Дізнавшись про злочинні вбивства чоловіків, які здійснила його сестра Фрейдіс під час перебування у Вінланді, він розцінив це як велике зло. Допитавши трьох людей, які супроводжували Фрейдіс, Лейв вчинив згідно із нормами моралі християнської релігії, проявивши одну з головних чеснот – уміння прощати страшний гріх, яким було вбивство: “Мені не хочеться, – промовив Лейв, – вчинити з моєю сестрою Фрейдіс так, як вона заслуговує. Але пророкую, що їхньому потомству не буде благополуччя” [2, с. 104].

Очевидно, що члени клану Ейріка Рудого вважали нововідкритий Вінланд своїми володіннями. На таку думку наводить той факт, що всі троє братів по чергово плавали до його берегів. Після повернення Лейва Щасливого до країни винограду вирушив Торвальд Ейріксон. Метою цієї експедиції була заготівля лісу [2, с. 94]. Під час перебування у Вінланді, нормани зіткнулися з місцевими жителями, які в текстах джерел фігурують під назвою скрелінгів: “Повертаючись на корабель, вони помітили на піску неподалік від мису три пагорби. Вони підійшли ближче і побачили, що ці пагорби – шкіряні човни і під кожним човном по троє людей. Торвальд і його люди розділилися й захопили їх усіх, тільки один встиг втекти на своєму човні. Вони вбили інших вісьмох, повернулися на мис і стали оглядати звідти околицю. В глибині фьорду вони розрізнили кілька пагорбів і вирішили, що це поселення [2, с. 95]. Після цього на них напала така сонливість, що вони не могли більше не спати, і всі заснули. Раптом пролунав голос, який розбудив їх усіх. Голос сказав: “Прокинься, Торвальде, прокиньтеся всі, якщо ви хочете зберегти життя! Сідайте на корабель і їдьте мерщій з цієї країни! [2, с. 95]. Даний епізод справляє враження на читачів як моторошний вплив старої язичницької магії як проти-

Мал. 6. Загибель Торвальда Ейріксона

дію християнству, уособленням котрого виступає пророчий голос [43, р. 99]. Таким чином, вікінги були завчасно попереджені про наближення нападу скрелінгів і змогли організувати оборону [2, с. 95]. Очевидно Торвальд, як і його брати, був християнином. Коли він був поранений у сутичці зі скрелінгами, відчуючи, що помирає (мал. 6), наказав поховати себе за християнським обрядом: “Поставте хрест в головах і в ногах, і нехай це місце називається Хрестовий Мис” [2, с. 96].

Торстейн Ейріксон вірний своєму братові Торвальду і проявляє турботу про його душу [2, с. 96], не бажаючи, щоб його тіло знаходилося в язичницькій землі, хай і під двома хрестами. Він вирушив у подорож для того, щоб привести тіло родича і поховати його в християнській (хоча й номінально) Іренландії [55, р. 63]: “Торстейн, син Ейріка, прагнув поїхати в Виноградну країну за тілом свого брата Торвальда. Він спорядив той же самий корабель і підібрав собі найсильніших і рослих людей. З ним поїхали двадцять п’ять чоловік і ще його дружина Гудрід. Коли вони зібралися,

вони вийшли в море, і незабаром земля зникла у них з очей. Все літо їх носило по морю, і вони не знали, куди пливуть. Нарешті, за тиждень до початку зими, вони підійшли до берега в Пікшевому Фьорді, у західні поселення Іренландії. Торстейн став підшукувати житло собі і своїм людям і всім знайшов, але собі та дружині нічого не знайшов. Так вони залишалися удвох на кораблі кілька ночей” [2, с. 96].

“На початку зими люди на хуторі (біля Пікшевого Фьорда у Західному поселенні) стали хворіти. Був там наглядач на ім'я Гарді. Його дуже не любили. Він першим захворів і помер. Незабаром люди один за одним стали хворіти і вмирати. Захворів і Торстейн, син Ейріка” [6, с. 115].

Для того, щоб зрозуміти різницю між християнським та язичницьким уявленнями про потойбічний світ, необхідно проаналізувати в першу чергу обидві версії про “повернення” у світ живих Торстейна Ейріксона, чоловіка Гудрід, який є уособленням благочестивої людини. У “Сазі про гренландців” він помер невдовзі після поховання тіла Ірімхільд. Гудрід, його вдова, не могла оговтатись після цієї події; вона настільки сумує, що сидить і дивиться на померлого чоловіка [2, с. 98]. Потім, коли Торстейн Чорний сидів із нею і намагався її якось розрадити, тіло покійного чоловіка ожило і він пророкував майбутнє своїй дружині: “Ти вийдеш заміж за ісландця, і ви будете довго жити разом, і у вас буде багато достойних нащадків. Ви поїдете з Іренландії до Норвегії, а звідти в Ісландію, де ви оселитесь і будете жити довго. Ти переживеш чоловіка і здійсниш паломництво в Рим, але потім повернешся до Ісландії на свій хутір. Там буде збудована церква, і ти пострижешся в черниці і проживеш так до кінця своїх днів” [2, с. 98]. Як бачимо, на відміну від інших померлих, Торстейн повернувся з потойбічного світу тільки для того, щоб заспокоїти свою удову і не переслідувати мешканців ферми [35, р. 89]. Очевидно, що за життя Торстейн був охрещений. На цю думку наводить текст “Саги про Ейріка Рудого”, де зазначається, що після того як тіло небіжчика ожило, він промовив наступні слова: “Погано, що тут, в Іренландії, з тих пір як

прийшла християнська віра, хоронять людей в неосвяченій землі і майже без відспівування. Я хочу, щоб мене віднесли в церкву, а також інших людей, які тут померли. А Гарді нехай якомога швидше сплять на вогнищі, тому що він причина всього того, що відбувалося тут з небіжчиками цієї зими [6, с. 116]. Він також звелів їй віддати їхні гроші церкві чи роздати бідним. Тут він помер вдруге. Тіла відвезли до Ейрікового Фьорду, і священники здійснили над ним відспівування” [6, с. 117].

Незважаючи на те, що Торстейн був християнином, його повернення зі світу мертвих ілюструє дохристиянські уявлення вікінгів про драугрів (живих мерців). Торстейн сідає на ліжку, що можна розцінювати як паралель з язичницькими уявленнями про те, що драугр сидить в кургані на своєму троні. Так само, як і привид, він може передбачати майбутнє. За народними уявленнями, драугри могли спілкуватися у віршованій формі. Він тричі повторює фразу “Де Гудрід?”; як і інші мешканці потойбічного світу він повторив останній рядок кожної строфи. Можливо, це повторення вказує на втрачений вірш, що використовувався для зв'язку з його вдовою, з якого зберігся лише факт його триразового повторення [35, р. 89]. Він наділений усіма якостями, типовими для живого мерця, за винятком причини, щоб повернутися у світ живих. Як добродесний християнин, яким сприймав його автор саги, Торстейн повертається для того, щоб зробити добру справу (заспокоїти і напроорочити Гудрід її подальшу долю) [35, р. 89]. Крім того, звертає увагу та обставина, що Торстейн вказує на винуватця всіх неараздів – Гарді. В тексті саги немає чіткої вказівки на те, що він був язичником, однак за логікою опису подій, даний факт цілком очевидний.

Повернення Торстейна Ейріксона з потойбічного світу не обґрунтоване жодним чином, оскільки він сказав, що був в красивому і спокійному місці для відпочинку [2, с. 98]. Таким місцем швидше за все було небо. Відомо, що в християнській традиції більшість примар з'являється з чистилища; примарами з пекла були демони, але ті, хто спускалися з небес, були святі [35, р. 126].

Причини його повернення з'ясовуються у процесі промови. Перші слова розради дружині пов'язані з її майбутнім шлюбом. Він, очевидно, не хотів, щоб вона вийшла заміж за гренландця і, швидше за все, він уточнив це через флірт між вдовою і Торстейном Чорним [35, р. 126].

У подіях, що викладені в тексті “Саги про Ейріка Рудого”, повернення Торстейна Ейріксона може являти собою частину розповіді, завданням якої було протиставити “переваги” християнства й “недоліки” старої віри. Автори обох саг наділяють живого мерця християнськими чеснотами, принаймні, появу драугра можна трактувати як спробу принести надію в спільноту знесилених і зневірених людей. Тим часом повернення язичницького драугра (уособленням якого виступає Сіґрід) навіює жах: вона намагається заповзти у ліжку до вмираючого, але ще живого чоловіка, падає зі страшенним гуркотом [6, с. 116]. Її повернення вважається небажаним, тому Торстейн Чорний (її чоловік – *I. V.*) не замислюючись встромив сокиру їй у груди [6, с. 116]. Таким чином він зупинив акт мимовільного перелюбу мертвої жінки з хворим, проте дихаючим чоловіком [54, р. 77].

Останню експедицію до Вінланду, про яку згадує “Сага про гренландців”, організував норвежець Торфінн Карлсевні, який одружився з Гудрід – удовою Торстейна Ейріксона. В даному відношенні звертає на себе увагу епізод, де купець, перебуваючи у Маркланді, охрестив дітей скрелінгів (аборигенних жителів нововідкритих земель – *I. V.*): “Там їм трапились п'ять скрелінгів – бородатий чоловік, дві жінки і двоє дітей. Карлсевні і його люди захопили хлопчиків, а решта скрелінгів вислизнули й провалились крізь землю” [6, с. 125]. У даному випадку скрелінги наділені надприродною силою, які, на думку С. Якобссона були чаклунами-язичниками – активними противниками християнства [40, р. 98]. Таких людей християнські правителі вбивали як звірів, у той час як тих, хто навернувся, можливо, приймала громада [40, р. 98], як двох хлопчиків, котрі спромоглися розповісти Торфінну Карлсевні та його людям про звичай печерних мешканців: “Вони взяли хлоп-

чиків з собою, навчили мови та хрестили. Хлопчики сказали, що їх мати звать Ветільд, а батька – Овеґір. Вони сказали, що країною скрелінгів керують два конунґи, одного з яких звать Авальдамон, а іншого Вальдідіда. Вони розповіли, що будинків там немає, і люди живуть у печерах і ямах” [6, с. 125]. Карлсевні дізнався від них про існування легендарної країни: “Вони розповіли також, що по той бік, навпроти їхньої країни, є країна, в якій люди ходять у білому одязі, голосно кричать і носять жердини з ганчірками на них. Люди думають, що мова йшла про країну білих людей” [6, с. 125]. Цей сюжет можна інтерпретувати як ілюстрацію середньовічних уявлень про земний рай, якого досягли герої “Саги про Ейріка Рудого”, чи як західнохристиянську рефлексію щодо земель пресвітера Іоанна, або відображення традиції про плавання Брендана в Землю обітовану, яку можна було знайти на заході [43, р. 108].

К. Кавалері критично оцінює даний фрагмент, мотивуючи свою позицію наступними міркуваннями: чи буде ісландський купець і мандрівник, знаходячись далеко від дому, витрачати час, щоб зробити це? Решта скрелінгів вжили б усіх заходів, аби жорстоко помститися, чи принаймні спробувати повернути своїх синів назад. Дані дії виглядають нелогічно в реалістичному контексті; тому дослідниця припускає, що це не що інше, як пізніша вставка, зроблена навмисне, щоб просвітити людей у сфері християнства [30, р. 54].

Автор саги, пишучи про нащадків Лейва, не згадує про його спадкоємців, які б займалися військовою справою; у той час він описує родовід Торфінна Карлсевні і Гудрід, з якого вийшло багато єпископів: “У Сноррі був син на ім’я Торґейр. Він був батьком Інґвільд, матері єпископа Бранда. У Сноррі, сина Карлсевні, була також донька на ім’я Халльфрід. Вона була дружиною Рунольва, батька єпископа Торлака [2, с. 104]. У Карлсевні і Гудрід був також син Бьорн. Він був батьком матері єпископа Бьорна” [2, с. 104]. Це свого роду контраст між язичницьким минулим, уособленням якого виступає Фрейдіс Ейріксдоттір (позашлюбна донька Ейріка Рудого – І. В.) і християнським сьогоденням [50, р. 531].

До складу групи Торфінна входив Торхалль Мисливець – доволі колоритний персонаж, який виступає як уособлення прихильників старої віри: “Він довгий час ходив з Ейріком (Рудим – *I. B.*) влітку на промисел і виконував важливі доручення. Він був високий на зріст, чорний і потворний. Він був уже в літах, поганої вдачі, хитрий, мовчазний, але сварливий, коли говорив, і завжди підбивав на лихе. Він цурався нової віри з тих пір, як вона прийшла до Гренландії. Його недолюбливали, але Ейрік завжди з ним дружив” [6, с. 118].

З Торхаллем пов’язаний цікавий епізод, який наочно ілюструє конфлікт двох релігій: старої язичницької та нової – християнської. Гренландці-християни, які зимували у Вінланді, голодували, “стали просити Бога, щоб він надіслав їм якусь їжу [6, с. 120-121]. Трохи згодом до берега прибило кита, і люди зібралися і стали обробляти його, але ніхто не знав, що це за кит. Торфінн Карлсевні добре розбирався в китах, але і він не знав, що це за кит. Кухарі наварили китового м’яса, але всі, хто його їв, захворіли. Тут підійшов Торхалль Мисливець (син Гамла зі Східних фьордів) і сказав: “Ну що, хіба рудобородий [бог Тор] не виявився сильнішим вашого Христа? Це я отримав за вірші, які склав про мого покровителя Тора (очевидно, даний пасаж дав підстави А. Сванідзе назвати його скальдом [24, с. 701]). Він завжди мені допомагає (до речі, “Книга з плоского острова” називає його ворогом християнства) [31, р. 52]. Коли люди почули це, жоден не став їсти китове м’ясо. Його скинули зі скелі і стали сподіватися на Божу милість. Незабаром можна було поїхати на рибну ловлю, і тоді у них стало вдосталь їжі” [6, с. 120-121]. Мотив співставлення могутності Христа і Тора реалізується в цьому оповіданні як очевидна перемога Тора: Христос не посилає (тобто не може послати) гренландцям їжу, а Тор це робить. Однак його перемога ніби “знімається” християнським топосом про нечисту їжу. Христос виявляється сильнішим, зробивши послану Тором їжу неїстівною.

На думку Є. Мельникової, мотив протиставлення богів і перемоги язичницького бога свідомо дезавуований у сазі, що склалася

вже в усталеному християнському середовищі – оповідачами або упорядником редакції, що дійшла до нас [21, с. 397]. Отже християни були покарані за те, що вони почали їсти м'ясо “язичницького” кита Торхалля Мисливця, демонструючи відсутність віри у силу Божого Провидіння та його наміри [62, р. 34]. Характерно, що в тексті “Саги про гренландців” також присутній епізод з китом: “Незабаром вони вдосталь запасли собі хорошої їди, бо до берега прибило чудового кита. Вони вирушили і розібрали його, так що в їді у них не було нестачі” [2, с. 99]. К. Кавалері вважає малоімовірним, що група людей, які в недавньому минулому були язичниками і не знали про християнство, будучи голодними й на чужій території відмовилися б від такої кількості м'яса, переймаючись лише язичницьким ритуалом, який здійснив Торхалль. У даному випадку, як вважає дослідниця, слід вбачати наміри переписувачів тексту саги посилити ідеологію християнства, показати, таким чином, переваги нової віри [30, р. 53]. Згадка про цей епізод слугує для того, щоб показати упередженість автора “Саги про Ейріка Рудого” по відношенню до язичництва, який явно симпатизує християнству і хоче показати негативні наслідки язичницьких практик [59, р. 24].

Р. Перкінс вважає, що Торхалль Мисливець – це винахід автора саги, у уста якого вкладено два вірші, які ймовірно не є частиною оригінального тексту [49, р. 51]. На думку Б. Уоллес, така інтерпретація цілком можлива, адже для здійснення такої акції як подорож до Вінланду, були необхідні такі якості, що приписувалися Торхаллю Мисливцю: мисливець, досвідчений в багатьох завданнях, довірена особа Ейріка, людина яка мала досвід життя у безлюдних районах [63, р. 117]. Ім'я Торхалль є похідним від імені одного з головних богів скандинавського язичницького пантеону – Тора. Тому даний епізод, на думку К. Ларрінгтон [43, р. 98], варто розуміти як свого роду попередження проти язичницьких молитовних практик, до яких звертався цей персонаж, і заохочення віри в силу християнського Бога завдяки наявності повчального коментаря: “Вони поклалися на Божу милість” [6, с. 120-121].

Церква активно використовує образ Торхалля Мисливця для того, щоб переконати читачів “Саги про Ейріка Рудого” у гріховності не-християн [30, р. 57], про що свідчить завершення його життєвого шляху: “Торхалль і його дев’ять супутників хотіли пройти на захід (шукаючи Вінланд – *I. B.*), але знявся сильний шторм і їх віднесло вітром до Ірландії. Там їх побили і перетворили на рабів, і там Торхалль простився з життям” [6, с. 121]. Такий фінал, по-перше, є дидактизованою ілюстрацією для християнської читацької аудиторії того, яка доля може спіткати закоренілого язичника [30, р. 58]; по-друге, наявний той факт, що Вінланд у сагах виступає як земне втілення раю, шлях до якого закритий для язичників.

Разом з тим у текстах вінландських саг представлена специфічна бінарна опозиція чоловічих персонажів – в образі вже згаданого Тюркіра, уродженця півдня [2, с. 92], учасника експедиції Лейва Ейрікссона до Вінланду та Торхалля Мисливця [6, с. 118]. Вони є повною протилежністю один одному за зовнішніми даними. У Тюркіра “був крутий лоб, живі очі та маленьке обличчя. Він був невеликого зросту і непоказний на вигляд, однак майстер на всі руки” [2, с. 93]. Торхалль був, як акцентувалося вище, “високий на зріст, чорний і потворний” [6, с. 119] і далі за текстом.... Однак спільним у цих двох персонажів було те, що обидва вони залишались улюбленцями засновників клану Браттахліду – очевидно, що Тюркір був вихователем Лейва Ейрікссона, якого той шанобливо називає батьком [2, с. 93], тоді як Торхалль товаришував з Ейріком Торвальдссоном [6, с. 119]. Кожен з них після зникнення і подальшої появи серед учасників експедицій виконує знаковий акт: Тюркір заковчує очі і розмовляє іноземною мовою [2, с. 93], Торхалль – дряпає і щипає себе і щось бурмоче” [6, с. 120]. Крім того, кожен з персонажів виконує особливу, відведену йому роль: Тюркір виступає як відкривач винограду, що було свідченням родючості й статку ресурсів нововідкритих земель – благословенного краю; натомість Торхалль є уособленням старої язичницької релігії, дії якого приносять всілякі біди та негаразди.

Отже, складний процес навернення у християнство жителів середньовічної Гренландії знайшов своє відображення у вінландських сагах, де тісно переплітаються сюжети на християнську і язичницьку тематику. Представлені в текстах чоловічі персонажі є образним втіленням пропагування ідей нової релігії. Центральне місце в джерелах відведене керманічу ісландських колоністів та його родині. Сам Ейрік Торвальдссон виступає як харизматична особа, яка не лише спромоглася відкрити нову землю, придатну для освоєння й зуміла переконати частину ісландців приєднатися до неї, організувати побут колоністів на нововідкритій землі. У подальшому, як свідчать саги, Ейрік користується беззаперечним авторитетом серед мешканців Браттахліду. Разом з тим, цей персонаж уособлює частину консервативно налаштованих гренландців, які не бажали долучатися до таїнств нової віри.

Проаналізовані сюжети в обох сагах є цілком достовірними, оскільки з тих самих саг відомо, що переселенський рух розпочався до того, як християнство набуло статусу нової релігії в Ісландії. Цілком зрозуміло, що сповідуючи більшу частину свого життя язичництво, Ейрік і частина колоністів старшого покоління скептично сприйняли появу християнства. Натомість один з його синів – Лейв Ейрікссон змальовується як активний провідник християнства; його діяльність часто трактують саме як місіонерську. Можна припустити, що переписувачі саг свідомо повернули сюжетну лінію таким чином, щоб через діяльність сина – першовідкривача Гренландії, який до того ж користувався неабияким впливом у гренландському суспільстві, легітимізувати християнство. Інший син Ейріка – Торстейн, виступає в ролі добродушного християнина, який навіть після своєї смерті повертається у світ живих з метою демонстрації переваг нової релігії.

Загалом у згадуваних джерелах спостерігається цікава тенденція чи, точніше, вікова дихотомія: у той час як представники старшого покоління виступають активними противниками християнства (Ейрік Рудий, Торхалль Мисливець), молоді гренландці – троє синів Ейріка змальовуються як християни (Лейв, Торстейн і То-

рвальд Ейріксони); те ж саме стосується ісландця Тофінна Карлсевні. Очевидно, що в такий спосіб християнські переписувачі саг прагнули продемонструвати, що язичництво втрачає свої позиції, поступаючись місцем християнству.

Джерела та література: 1. Прядь о гренландцах (Перевод с древнеисландского языка, предисловие и комментарий Е. А. Гуревич) // Древнейшие государства Восточной Европы. 2011 год. Устная традиция в письменном тексте. – М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2013. – С. 530-546; 2. Сага о гренландцах // Исландские саги. Ирландский эпос. — М.: Художественная литература, 1973. – С. 87-104; 3. Сага о людях с Песчаного Берега // Исландские саги. Т. 2 / Перевод с древнеисландского языка, общая редакция и комментарии А. В. Циммерлинга. – Т. 2. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 23-129; 4. Сага о названных братьях // Исландские саги. Перевод с древнеисландского языка, общая редакция и комментарии А. В. Циммерлинга. – М.: Языки русской культуры, 2000. С. 188-201; 5. Сага об Олаве сыне Трюггви // Снорри Стурлусон. Круг земной. – М.: Наука, 1980. – С. 97-167; 6. Сага об Эйрике Рыжем // Исландские саги. Ирландский эпос. – М.: Изд-во худ. л-ры, 1973. – С. 105-127; 7. Flóamanna saga // Forn sögurð Vatúsdaelasaga, Hallfreðarsaga, Flóamannasaga / Vigfússon G., Möbius T., Óttarsson H.. – Leipzig, 1864. – P. 117-161; 8. Islandske Annaler ind til 1578. Udgiville for det norske historiske Kildeskriftfond / Ved Dr. Gustav Storm. – Christiania: Grøndahl & Søn Bogtrykkeri, 1888. – 667 p.; 9. Kristni saga. The story of the Conversion // Íslendingabók. Kristni saga. The book of the Icelanders. The story of the Conversion / Transl. by Sían Grønlie. – London, 2006. – P. 35-55; 10. Landnama-book, or the Book of Settlements // Origines Islandicae. A collection of the more important sagas and other native writings relating to the settlement and early history of Iceland. Edited and translated by Gudbrand Vigfusson and F. York Powell. – Vol. I. – Oxford: Clarendon press, 1905. – P. 14-237; 11. Theodoricus Monachus. An account of the ancient history of the Norwegian Kings // Viking Society for Northern Research. Text series / General editors Anthony Faulkes and Richard Perkins. – Vol. XI. – London: University College, 1998. –XXXI+144 p.; 12. Анохин Г. И. К этнической истории гренландских норманнов // Романия и Барбария. К этнической истории народов зарубежной Европы. – М.: Наука, 1989. – С. 164-194; 13. Анохин Г. И. Судьба гренландских норманнов // Советская этнография. – 1967. – С. 113-124; 14. Буайе Р. Средневековая Исландия. – М.: Вече, 2009. – 352 с.; 15. Будур Н. Жизни викингов IX – XI века. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 463 с.; 16. Возгрин В. Е. Гренландские норманны // Вопросы истории. – 1987. – № 2. – С. 288

184-188; 17. Глазырина Г. В. Заселение Исландии как пример средневековой миграции // Восточная Европа в древности и средневековье. Миграции, расселение, война как факторы политогенеза. XXIV чтения памяти члена-корреспондента АН СССР В. Т. Пашуто. Москва, 18-20 апреля, 2012 года. – М., 2012. – С. 65-69; 18. Глазырина Г. В. О двойном счислении времени в “Саге о гренландцах” // Восточная Европа в древности и средневековье. Время источника и время в источнике. XVI чтения памяти члена-корреспондента АН СССР В. Т. Пашуто. Москва, 14-16 февраля 2004 года. – М., 2004. – С. 41-45; 19. Джонс Г. Норманны. Покорители Северной Атлантики. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2010. – 301 с.; 20. Литовских Е. В. Право и его нарушения в средневековой Исландии // Фетисов А., Щавелёв А. Викинги. Между Скандинавией и Русью. – М.: Вече, 2013. – С. 223-253; 21. Мельникова Е. А. Христианство викингов в древнескандинавской устной традиции и свидетельствах современников // Древнейшие государства Восточной Европы. 2011 год. Устная традиция в письменном тексте. – М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2013. – С. 363-406; 22. Рыбаков В. В. Хроника Адама Бременского и первые христианские миссионеры в Скандинавии. – М.: Языки славянских культур, 2008. – 336 с.; 23. Сванидзе А. Дохристианские верования в средневековой Скандинавии (окончание) // Средние века. Исследования по истории Средневековья и раннего Нового времени. – М.: Наука, 2007. – Вып. 68 (4). – С. 10-33; 24. Сванидзе А. А. Викинги – люди саги: жизнь и нравы. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – 800 с.; 25. Чёрная Л. В. Скандинавская женщина эпохи викингов // Вестник Томского Государственного Университета. – 2005. – № 288. – С. 41-48; 26. Abstract of the Historical Evidence for the Discovery of America by the Scandinavians in the Tenth Century // Journal of the Royal Geographical Society of London. – 1838. – Vol. 8. – P. 114-129; 27. Antonsson H. Traditions of conversion in medieval Scandinavia: a synthesis // Saga-book of the Viking club, or Society for northern research: or Orkney, Shetland, and Northern Society. – Vol. XXXIV. – London: University College, 2010. – P. 25-74; 28. Bergþórsson P. The Wineland Millennium. Saga and Evidence. – Reykjavík, 2000. – 306 p.; 29. Burt R. A. A Considered Conversion: The Conscious Choice to Accept Christianity by the Populace of Iceland and Greenland in the Era of Scandinavian Conversion. A thesis submitted to the faculty of Brigham Young University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts. – Brigham, 2011. – 102 p.; 30. Cavaleri C. The Vinland Sagas as Propaganda for the Christian Church: Freydis and Gudrid as Paradigms for Eve and the Virgin Mary. Master Thesis in Nordic Viking and Medieval Studies Department of Linguistics and Scandinavian Studies Faculty of Humanities. University of Oslo, May 2008. – 75 p.; 31. De Costa B. F. The pre-

Columbian discovery of America by the Northmen, illustrated by Translations from Icelandic Sagas, edited with notes and a general introduction. – Albany: Joel Munsell, 1868. – LX+118 p.; 32. Dieserud J. Norse Discoveries in America // Bulletin of the American Geographical Society. – 1901. – Vol. 33. – No 1. – P. 1-18; 33. Gathorne-Hardy G. The Norse Discoverers of America, the Wineland Sagas. – Oxford: Clarendon Press, 1921. – 304 p.; 34. Grove J. The Place of Greenland in Medieval Icelandic Saga Narrative // Journal of the North Atlantic. – 2009. Norse Greenland: Selected Papers from the Hvalsey Conference 2008. Special Volume № 2. – P. 30-51; 35. Guerrero F. Stranded in Miðgarðr. Draugar Folklore in Old Norse Sources. Submitted for the degree of Master of Philosophy at the Centre for Viking and Medieval Studies University of Oslo, May 2003. – 156 p.; 36. Hardy G., Malcolm G. The Norse, discoverers of America: the Wineland sagas. – Oxford: Clarendon Press, 1878. –304 p.; 37. Hermannsson H. Tyrkir, Leif Erikson's Foster-Father // Modern Language Notes. – 1954. – Vol. 69, No. 6. – P. 388-393; 38. History of America before Columbus According to Documents and Approved Authors. By P. de Roo. Vol. II. European Immigrants. – Philadelphia – London: J. B. Lippincott company, 1900. – XXXIII+613 p.; 39. Humphrey A. "They Accuse Us of Being Descended from Slaves". Settlement History, Cultural Syncretism, and the Foundation of Medieval Icelandic Identity. Thesis Rutgers University History Department Senior Honors Program, April 17, 2009. – 106 p.; 40. Jakobsson S. "Black man and malignant-looking". The place of the indigenous Peoples of North America in the Icelandic World View // Approaches to Vínland. A conference on the written and archaeological sources for the Norse settlements in the North Atlantic region and exploration of America. The Nordic House, Reykjavík 9-11 August 1999. Proceedings (Sigurður Nordal Institute Studies, 4), edited by Andrew Wawn & Þórunn Sigurðardóttir. – Reykjavík, 2001. – P. 88-104; 41. Jakobsson S. Wishful Thinking: Medieval and Modern Fantasies // Canadian Journal of History. – 2012. – XLVII. – P. 493-514; 42. Joonas A. Outlawry in the Icelandic family sagas. Academic dissertation to be publicly discussed, by due permission of the Faculty of Arts at the University of Helsinki, 2014. – 460 p.; 43. Larrington C. 'Undruðusk þá, sem fyrir var': wonder, Vínland and mediaeval travel narratives // Mediaeval Scandinavia. – 2004. – Vol. 14. – P. 91-114; 44. Logan F. D. The Vikings in History. – London – New York: Routledge, 2003. – 224 p.; 45. Meinberg C. H. The Norse Church in Medieval America // The Catholic Historical Review. – 1925. – Vol. 11, No. 2 (Jul., 1925). – P. 179-216; 46. Nansen F., Chater A. G. In Northern mists: Arctic exploration in early times. – Vol. II. – London: W. Heinemann, 1911. – 438 p.; 47. Original narratives of early American history. The Northmen, Columbus and Cabot. 985-290

1503. *The Voyages of the Northmen*. Ed. by Julius E. Olson. *The voyages of Columbus and of John Cabot*. Ed. by E. Gaylord Bourne. – New York: Charles Scribner's sons, 1906. – XVI-443 p.; 48. Pálsson H. *Vinland Revisited* // *Norsern studies*. – 2000. – Vol. 35. – P. 11-38; 49. Perkins R. *Medieval Norse visits to America: millennial stocktaking* // *Saga-book of the Viking club, or Society for northern research: or Orkney, Shetland, and Northern Society*. – Vol. XXVIII. – London: University College, 2004. – P. 29-69; 50. Quinn J. *Women in Old Norse Poetry and Sagas* // *A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture* / Ed. by Rory McTurk. – Malden: Blackwell Publishing, 2005. – P. 518-535; 51. Radzin H. *Te Discovery of "Vinland" according to the Old Icelandic "Eiriks Saga Rautha" and "Groenlendinga Þatr"* // *Literary Onomastics Studies*. – 1975. – Vol. 2. – P. 160-168; 52. Rafn C. *America discovered in Tenth century*. – New York: William Jackson, 1838. – 32 p.; 53. Reeves A. M. *The finding of Wineland the Good: the history of the Icelandic discovery of America*. – London: H. Frowde, Oxford University Press, 1890. – 288 p.; 54. Rivenbark S. E. "Ek skal hér ráða": Themes of female honor in the Icelandic Sagas. A Thesis Submitted to the Graduate School Appalachian State University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts, May 2011. Department of History. – 94 p.; 55. Shafer J. *Saga Accounts of Violence-motivated Far-travel* // *Á austrvega Saga and East Scandinavia*. Preprint papers of the 14th International Saga Conference. Uppsala, 9th-15th August 2009. – Vol. 2. – Gävle: Gävle University Press, 2009. – 867-874; 56. Sigurðsson G. *Medieval Icelandic Studies* // *Oral Tradition*. – 2003. – Vol. 18/2. – P. 207-209; 57. Sigurðsson G. *The North Atlantic Expansion* // *The Viking world* / Ed. by St. Brink, N. Price. – London – New-York: Routledge, 2008. – P. 562-570; 58. Stromback D. *The Conversion of Iceland* / *Viking Society for Northern research*. – London: University College, 1975. – xii+109 p.; 59. Umbrich A. *Early Religious Practice in Norse Greenland: From the Period of Settlement to the 12th Century*. Master's Thesis, University of Iceland. – Reykjavík, 2012. – 58 p.; 60. Upton G. P. *Erik the Red, Leif the Lucky and other pre-Columbian discoverers of America*. – Chicago: A. C. McClurg, 1911. – 156 p.; 61. Urbańczyk P. *Zdobycy północnego Atlantyku*. – Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012. – 315 p.; 62. Wahlgren E. *Some further remarks on "Vinland"* // *Scandinavian Studies*. – 1968. – Vol. 40. – No. 1. – P. 26-35; 63. Wallace B. *L'Anse aux Meadows, Leif Eriksson's Home in Vinland* // *Journal of the North Atlantic. Special Volume 2. Norse Greenland: Selected Papers from the Hvalsey Conference 2008*. – 2009. – P. 114-125.